

ЛИСТОПАД-
ГРУДЕНЬ
2018
№ 6 (144)

Шеф-редактор

С. О. Павленко

Головний редактор

В. О. Дятлов

Заст. головного редактора

О. Б. Коваленко

Редакційна колегія

В. О. Дятлов

М. К. Бойко

О. Г. Самойленко

А. М. Боровик

Г. В. Боряк

Є. М. Луняк

О. Б. Коваленко

О. О. Маврин

О. П. Моця

Ю. А. Мицик

А. М. Острячко

С. О. Павленко

В. М. Половець

Г. В. Палакін

С. М. Свистович

Т. В. Чухліб

К. М. Ячменіхін

Редакційна рада

І. М. Аліфіренко

О. Я. Гранін

Г. Ю. Івакін

С. Л. Лаєвський

Д. М. Лозовий

В. В. Мельничук

П. М. Мовчан

М. О. Носко

Н. Б. Реброва

І. М. Ситий

Ю. О. Соболев

О. П. Реєнт

В. Ф. Чепурний

Випусковий редактор

О. В. Ткаченко

Журнал видається за
фінансової підтримки
Чернігівської
облдержадміністрації.

Засновники –
Чернігівський національний
педагогічний університет
імені Т. Г. Шевченка,
Всеукраїнське товариство
«Просвіта» ім. Тараса
Шевченка,
Інститут української
археології та джерело-
знавства
ім. М. С. Грушевського
НАН України.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Чернігівського
національного педагогічного
університету імені
Т. Г. Шевченка (протокол
№ 5 від 26 грудня 2018 р.)

СІВЕРЯНСЬКИЙ ЛІТОПИС

Всеукраїнський науковий журнал

ЗМІСТ

У ГЛИБ ВІКІВ

Пилипчук Я. Конструюючи історію угорців:

про угорські прабатьківщини 3

Келембет С. Федір-Федот (Федюшко) Любартович,
князь Луцький і Володимирський, державця Сіверський. . . 13

Філіпова Г. Шведський полон у часи Великої Північної
війни 1700–1721 рр.: значення біографічного аспекту 37

Бовгиря А. «Изменичи родственники»:
до питання про долю мазепинців у пост-полтавську добу. . 44

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ

Гейда О. Вибори до Чернігівської міської думи 1909 р.

на шпальтах місцевої сатиричної періодики 50

ЦЕРКОВНА СТАРОВИНА

Гаркуша А. Олійний живопис (перша чверть XIX ст.)

Спасо-Преображенського собору (XI ст.) у Чернігові:
проблеми дослідження 55

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

Мицик Ю., Тарасенко І. З нових документів до історії

Сіверщини (XVII–XVIII ст.) (частина 13) 60

Морозова А. Документи до біографії

Опанаса Марковича 98

РОЗВІДКИ

Кручиненко В. Позашлюбні зв'язки у

Миргородському полку XVIII ст. 103

Михеєнко Н. Моніторинг температурно-вологісного
режиму Колегіуму XVII–XVIII ст. у м. Чернігові 108

Боровик А., Боровик М. Проректори Чернігівського
державного педагогічного інституту (університету)
за ректора О.Ф. Явоненка (1982 – 2005 рр.) 117

ЮВІЛІЇ

Студьонова Л. Щоденник В. Г. Короленка (1853–1922)

як джерело вивчення історії Української революції
1917–1920-х рр. : (до 165-річчя від дня народження
письменника-гуманіста) 128

Глухенький А., Ясенчук О. Шлях активної просвітянки . . . 139

ДОСЛІДНИЦЬКІ НОТАТКИ

Коваленко О., Рахно О. Чернігівщина в роки Першої

світової війни 141

РЕЦЕНЗІЇ. ОГЛЯДИ. АНОТАЦІЇ

Гапоненко Д. В. М. Половець. Визначні постаті

Чернігівщини. – Чернігів: Просвіта. – 268 с. 150

Демченко Т. Талалаївський край: Художньо-
публіцистичне видання / В. Ткачов (керівн. автор. кол.)
та ін. – Талалаївка, 2016. – 310 с.: іл. 161

Анна Морозова

ДОКУМЕНТИ ДО БІОГРАФІЇ ОПАНАСА МАРКОВИЧА

У публікації вводяться до наукового обігу нові документи з фондів Державного архіву Чернігівської області, що стосуються життя та діяльності відомого українського етнографа Опанаса Марковича.

Ключові слова: Опанас Маркович, біографія, Чернігів.

Уранці 1 вересня 1867 р. в Чернігівській лікарні пішов з життя Опанас Васильович Маркович, як написав журнал «Киевская старина» – «благородна і талановита людина, сіяч добра, краси і науки».

Його біографія відома переважно вузькому колу фахівців – філологам, етнографам, діячам театру, фольклористам. Хоча про його життя та творчість написано чимало наукових, науково-популярних та популярних статей у різноманітних наукових виданнях, газетах та на сторінках краєзнавчих веб-сайтів переважно до ювілейних дат¹.

Вважається, що народився Опанас Маркович 27 січня (за старим стилем) 1822 р.* в селі Кулажинцях Пирятинського повіту Полтавської губернії в родині збіднілого українського поміщика.

1847 року молодого студента університету св. Володимира за приналежність до Кирило-Мефодіївського братства було заслано до м. Орел під нагляд губернатора, де він виконував обов'язки помічника правителя канцелярії губернатора. Палкий український патріот, щирий демократ, Опанас Маркович був красень із себе, чудово співав і у товаристві відзначався веселим гумором. Не дивно, що він сподобався красуні Марії Вілінській, з якою одружився. У 1851 році Маркович покинув службу в канцелярії губернатора і в грудні того ж року родина була вже у Чернігові, де Опанас Васильович став коректором «Черниговских губернских ведомостей». Не довго прожили Марковичі в Чернігові – з 1853 року Опанас Васильович служить у Києві, а з 1855 року – у Немирові.

У 1859 році Марковичі з сином поїхали за кордон, де побували у Німеччині, Швейцарії, їздили в Лондон (гостювали у Герцена). Відчувши, що дружина прагне власного життя, 19 серпня 1860 року Опанас Васильович виїхав із Швейцарії. Він ще кілька років посилав за кордон гроші для сім'ї і все кликав їх до себе, але більше з дружиною та сином уже не бачився.

Повернувшись в Україну, Опанас Васильович мешкав у Чернігові та Новгороді-Сіверському, співробітничав у газеті «Черниговские губернские ведомости» та «Записках Черниговского статистического комитета».

Саме періоду перебування Опанаса Марковича у Чернігові стосуються документи, виявлені у фонді Чернігівського губернського правління Державного архіву Чернігівської області. Вони збереглися у справі щодо призначення членів від уряду по мирових з'їздах Чернігівської губернії за 1861 рік.

Документи друкуються мовою оригіналу згідно з сучасними правописними нормами із дотриманням лексичних і стилістичних особливостей оригіналів. У коментарях наведено стисло інформацію про осіб та установи, що згадуються в документах.

* На пам'ятнику на могилі рік народження зазначений 1825.

1. Васюта О. П. «Наталка-Полтавка» у постановці глібовського аматорського гуртка «Товариство кохаючих рідну мову»: (до 175-річчя від дня народження О. В. Марковича і 170-річчя Л. І. Глібова) // Сіверянський літопис. 1997. № 1 – 2. С. 126 – 129; Кузнєцова Т. До 195-ї річниці від дня народження збирача і знавця духовних скарбів українського народу Опанаса Васильовича Марковича (1822 – 1867) // http://kotsubinsky.org/news/do_195_ji_richnici_vid_dnja_narodzhennja_zbiracha_i_znavcja_dukhovnikh_skarbiv_ukrajinskogo_narodu_opanasa_vasilovicha_markovic_ha_1822_1867/2017-02-08-848 (дата звернення – 05.11.2018); Маркевич Опанас Васильович (1822 – 1867) // http://www.grebenka.com/index/markevich_opanas_vasilovich_vidatni_ljudi_sela_kulazhinci_grebinkivskij_rajon_poltavshhina/0-493 (дата звернення – 05.11.2018); Морозов В. Внесок дворянського роду Марковичів–Маркевичів у культурно-освітні процеси Лівобережної України другої половини XIX – початку XX ст. // Сіверянський літопис. 2011. № 2. С. 81 – 87; Орлова Н. Кирило-мефодіївець Опанас Маркович – вчений, фольклорист // http://museumshevchenko.org.ua/flash-point/files/List/Orlova4/927_Opanas_Markovych.pdf (дата звернення – 05.11.2018); Половець В. Опанас Васильович Маркович. 1822 – 1867 рр. (До 195-річчя з дня народження) // Сіверянський літопис. 2017. № 3. С. 165 – 170; Швидько Г. К. Маркович Опанас Васильович // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наук. думка, 2009. Т. 6. С. 51; Черкаська Г. Опанас Маркович // http://uahistory.com/topics/famous_people/7283 (дата звернення – 05.11.2018) тощо.

№ 1

30 березня 1860 р. – Аттестат про службу Опанаса Марковича

Предъявитель сего коллежский асессор Афанасий Васильевич Маркович, как из формулярного о службе его списка видно, 38 лет, из дворян, православного исповедания, жалования не получал, имения не имеет.

По окончании курса наук в университете св. Владимира¹ со степенью действительного студента в 1846 году в службу вступил в Канцелярию начальника Орловской губернии с переименованием по аттестату в губернские секретари 1847 года июня 13-го;

утвержден в степени кандидата 23 сентября 1847 г.;

по распоряжению начальника губернии назначен к исправлению должности младшего помощника правителя канцелярии 1 ноября 1847 г.;

Высочайшим приказом по гражданскому ведомству в 26 день ноября 1847 г. за № 227 произведен в коллежские секретари по диплому на степень кандидата со старшинством с 7 октября 1847 г.;

определен старшим помощником правителя канцелярии 13 августа 1849 г.;

по Высочайшему повелению произведен за отличие в титулярные советники 4 февраля 1850 г.;

Высочайшим приказом по гражданскому ведомству № 122 по прошению уволен от службы 26 июня 1851 г.;

Высочайшим приказом по гражданскому ведомству № 256 определен по прошению корректором «Черниговских губернских ведомостей»² 25 декабря 1851 г.;

Высочайшим приказом № 62 перемещен в Киевскую палату государственных имуществ³ бухгалтером по продовольственной части 29 марта 1853 г.;

определен стряпчим помянутой палаты 30 сентября 1853 г.;

за успешное и быстрое формирование в Киевской губернии воловой полубригады и конной роты подвижного магазина действующих войск объявлено Высочайшее государя императора благоволение 13 апреля 1854 г.;

Высочайшим приказом по гражданскому ведомству за № 166 уволен от службы по прошению с награждением чином коллежского асессора 19 августа 1854 г.;

Высочайшим приказом по гражданскому ведомству № 211 31 октября 1855 г.

определен младшим учителем географии в Немировскую гимназию⁴ с 24 августа 1855 г.;

Высочайшим приказом по гражданскому ведомству от 28 июля 1857 г. за № 145 произведен в коллежские асессоры со старшинством с 17 октября 1855 г.;

на основании Всемиловейшего манифеста 26 августа 1856 г. получил бронзовую медаль на Андреевской ленте в память войны 1853 – 1856 г. установленную⁵;

приказом министра народного просвещения № 9 причислен к Министерству народного просвещения⁶ с увольнением от должности учителя 27 марта 1859 г.;

приказом министра народного просвещения № 2 уволен от службы по прошению 27 января 1860 г.

В походах против неприятеля и самых сражениях не был.

В штрафах, под судом и следствием не был.

В отпусках находился в 1850 г. с 12 июня на 4 месяца и на срок явился, в 1851 г. с 10 января на 2 месяца с отсрочкою на 2 месяца и находясь в сем отпуску подал прошение об увольнении по болезни от службы и до увольнения от службы из отпуска не возвращался; в 1852 г. с 4 ноября на 3 месяца и до окончания срока отпуска перемещен в Киевскую палату государственных имуществ; в 1858 г. с 15 декабря по 13 января 1859 г., но по болезни, о которой представил медицинское свидетельство, заверенное местным гражданским начальством, из отпуска сего не возвратился до причисления его к Министерству народного просвещения, т. е. по 27 марта 1859 г.; в 1859 г. уволен был Высочайшим приказом по Министерству народного просвещения 11 мая за № 22 в отпуск за границу на 8 месяцев, но из сего отпуска к должности не явился; в отставке был без награждения чином с 26 июня по 25 декабря 1851 г. и с награждением чином с 19 августа 1854 г. по 24 августа 1855 г.

Женат на Марии Александровой⁷; у них сын Богдан⁸, родившийся 27 октября 1853 г., находится при отце. Жена и сын вероисповедания православного.

Во время служения в Министерстве народного просвещения аттестовался к продолжению статской службы способным и повышения чином достойным и случаям, лишающим его права на получение знака отличия беспорочной службы не подвергался. В уверение чего дан ему сей аттестат за подписом моим и с приложением печати герба моего. С[анкт]-Петербург, марта 30-го дня 1860 года.

Министр народного просвещения
действительный тайный советник

Е. Ковалевский

Держархів Чернігівської області. Ф. 127. Оп. 5 а. Спр. 430. Арк. 12. – 14 об. Рукопис, оригінал.

№ 2

19 червня 1861 р. – Прохання О. В. Марковича про зарахування на службу членом від уряду по мирових з'їздах⁹ Чернігівської губернії

Просит коллежский асессор Афанасий Васильев
сын Маркович, а о чем, тому следуют пункты

Желая вступить в службу Вашего императорского величества на должность члена от правительства по мировым съездам Черниговской губернии и прилагая при этом аттестат о службе моей, всеподданнейше прошу к сему,

Дабы повелено было об определении меня в означенную должность сделать зависящее распоряжение. К подаче надлежит господину начальнику губернии Черниговской 1861 года июня 19 дня. Прошению подписался коллежский асессор Афанасий Васильев Маркович.

Жительство имею в селе Локотках
Глуховского уезда Черниговской

Губернії¹⁰ в квартирі лесничого
Глуховського лесництва

Помітка: Предложить губ[ернскому] правлению

Держархів Чернігівської області. Ф. 127. Оп. 5 а. Спр. 430. Арк. 12. Автограф

№ 3

24 червня 1861 р. – Подання в.о. чернігівського губернатора князя С. Голіцина до Чернігівського губернського правління щодо призначення О. Марковича членом від уряду по мирових з'їздах Чернігівської губернії

В дополнение к предложению моему от 14 июня с № 186*, препровожая при сем прошение коллежского асессора Марковича с аттестатом о его службе, предлагаю губернскому правлению сделать распоряжение об определении г. Марковича членом от правительства для мировых съездов Черниговской губернии¹¹.

Исправляющий должность
черниговского гражданского губернатора *князь Голицын*

Помітки: Полу[чено] июня 26-го 1861 г.
К докладу. 30 июня. Секретарь *підпис***

Держархів Чернігівської області. Ф. 127. Оп. 5 а. Спр. 430. Арк. 11. Рукопис, оригінал.

Коментарі:

1. Університет св. Володимира заснований 1833 року на базі перенесеного в Київ польського Кременецького ліцею. Урочисте відкриття університету відбулося 15 липня 1834 року. Зараз це – Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

2. «Черниговские губернские ведомости» – офіційна газета, що виходила в Чернігові у 1838 – 1918 рр. спочатку щодня, з 1865 р. – двічі, з 1866 р. – тричі на тиждень. Складалася з двох частин: офіційної, де друкувалися розпорядження, постанови і повідомлення центральної та місцевої влади, та неофіційної, в якій вміщувалися повідомлення про місцеві новини, статті з історії, фольклору, етнографії, археології, географії краю тощо.

3. Київська палата державних маєтностей заснована на підставі «Учреждения об управлении государственными имуществами в губерниях» від 30 квітня 1838 р. з метою збільшення надходжень доходів до державного бюджету, завершення закріплення за державою лісів та земель, а також поліпшення управління як ними, так і оброчними статтями, опікування державними селянами. Займалася організацією збирання податків, усуненням поборів та приведенням у відповідність розмірів податків із доходами від землі та промислів, зміною оподаткування з подушного на земельне. Ліквідована 1883 року у зв'язку із заснуванням Києво-Подільського управління державних маєтностей.

4. Немирівська чоловіча гімназія створена 1838 року шляхом реорганізації училища для хлопчиків у м. Немирів Подільської губернії (зараз – Вінницької області). Після 1920 р. реорганізована у середню трудову школу.

5. Бронзовою медаллю на Андріївській стріці в пам'ять Східної війни нагороджувалися чини армії, флоту, інших відомств, у т. ч. й рухомого ополчення та мало-

* У поданні йдеться про призначення Лузганова, Борсука та Лазаревського (Ф. 127. Оп. 5 а. Спр. 430. Арк. 1 – 1 зв.).

** Підпис нерозбірливий.

російських кінних козачих полків, які брали участь у воєнних діях або перебували в районі бойових дій та не отримали медалі на Георгіївській стрічці.

6. Міністерство народної освіти – центральна державна установа Російської імперії, що керувала закладами народної освіти та науки. Існувало у 1802 – 1817, 1824 – 1917 роках. У 1817 – 1824 роках входило до складу Міністерства духовних справ та народної освіти як департамент.

7. Вільська Марія Олександрівна (найвідоміший псевдонім – *Марко Вовчок*; 10 грудня 1833 – 28 липня 1907) – українська та російська письменниця і перекладачка. У другому шлюбі – за офіцером Михайлом Лобач-Жученком. До цього часу немає одностайної думки щодо авторства українських творів Марка Вовчка. Зокрема, Пантелеймон Куліш вважав, що всі українські твори Вовчка були насправді написані Опанасом Марковичем.

8. Маркович Богдан Опанасович (27 жовтня 1853 – 18 березня 1915) – публіцист та громадсько-політичний діяч. Закінчив Петербурзький університет, брав активну участь у революційному русі. Неодноразово заарештовувався й був висланий до Астрахані. На початку XX ст. повернувся до Санкт-Петербурга, де викладав математику в жіночій гімназії.

9. Член від уряду обирався з дворян відповідно до Маніфесту та «Общого положення о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости» від 19 лютого 1861 року та «Положення о губернских и уездных по крестьянским делам учреждениях» для участі у повітових мирових з'їздах.

10. Локотки, с. Глухівського повіту Чернігівської губернії – зараз у складі м. Шостка Сумської області.

11. 30 червня 1861 р. на засіданні присутствія Чернігівського губернського правління було прийняте рішення щодо призначення О. Марковича членом від уряду по мирових з'їздах Чернігівської губернії (Ф. 127. Оп. 5 а. Спр. 430. Арк. 17 – 18).

Anna Morozova

Documents to the biography of Athanasius Markovych

The publication introduced into scientific circulation new documents from the funds of the State Archives of Chernihiv oblast concerning the life and work of the famous Ukrainian ethnographer Athanasius Markovych.

Key words: *Markovych Athanasius, biography, documents, Chernihiv.*

